

Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 7. studenoga 2020.

Sabina Mandić, mag. soc. ped.

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za poremećaje u ponašanju
sabina.mandic@gmail.com

Lucija Lamešić, mag. soc. ped.

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za poremećaje u ponašanju
lucija.lamesic@gmail.com

izv. prof. dr. sc. Neven Ricijaš

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za poremećaje u ponašanju
neven.ricijas@gmail.com

KOCKANJE MLADIH IZ PERSPEKTIVE STRUČNIH SURADNIKA U SREDNJIM ŠKOLAMA

***Sažetak:** Kockanje predstavlja relativno novi oblik rizičnog ponašanja na našim prostorima, a suvremena hrvatska i inozemna znanstvena istraživanja govore u prilog važnosti prevalencije problematičnog kockanja srednjoškolaca. Cilj ovog rada jest istražiti percepciju stručnih suradnika o kockanju mladih u srednjim školama čiji je posao, među ostalim, detekcija rizičnih ponašanja mladih te osiguravanje preventivnih i ranih intervencija. U istraživanju je sudjelovalo 120 stručnih suradnika iz 18 hrvatskih županija. Rezultati općenito pokazuju njihovo relativno rijetko susretanje s problemima kockanja kod mladih te podcjenjivanje prevalencije ovog rizičnog ponašanja iako su ispitanici svjesni značajne pristupačnosti kockarskih proizvoda mladima. Istovremeno se stručni suradnici ne procjenjuju dovoljno kompetentnima za pružanje adekvatnih intervencija u ovom području te nisu u dovoljnoj mjeri upoznati s razvijenim edukacijama i intervencijama na našim prostorima. Rezultate se komentiralo u kontekstu njihove važnosti za praksu s ciljem osiguravanja nužnih profesionalnih znanja i vještina.*

***Ključne riječi:** igre na sreću, kockanje, kompetencije, mladi, stručni suradnici*

UVOD

Kockanje mladih posljednjih je nekoliko desetljeća u središtu zanimanja brojnih znanstvenih disciplina i istraživanja, a stjecanjem novih spoznaja promijenilo se viđenje kockanja prvotno kao fenomena u populaciji odraslih jer rezultati upućuju na višu prevalenciju problematičnog kockanja mladih u odnosu na populaciju odraslih (Glavak Tkalić i sur., 2017; Volberg i sur., 2010; Williams i sur., 2012). U Republici Hrvatskoj došlo je do znatnog porasta dostupnosti igara na sreću, oglašavanje je vrlo liberalno, a broj novootvorenih prodajnih mjesta i do petnaest je puta veći danas u odnosu na devedesete godine 20. stoljeća (Ricijaš i sur., 2019). Osim trenda porasta broja „zemaljskih“ prodajnih mjesta na kojima se osoba može uključiti u aktivnosti kockanja (engl. *off-line*; *land-based*), tehnološkim razvojem sve je šira ponuda mrežnog kockanja (engl. *online*) (Ricijaš i sur., 2016). Iako su od 2010. godine sve igre na sreću u Hrvatskoj zabranjene osobama mlađima od 18 godina (Zakon o igrama na sreću, NN 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14), djeca i mladi su unatoč tomu izloženi mogućnostima kockanja. Uz izloženost kockanju veže se pojam dostupnosti (engl. *availability*), koji označava postojanje sadržaja na kojem prostoru, i pristupačnosti (engl. *accessibility*), koji označava mogućnost pristupa sadržaju koji postoji. Time što je nešto dostupno (u ovom slučaju igre na sreću), osobama mlađima od 18 godina ne bi smjelo biti i pristupačno.

Istraživanja pokazuju da službena ograničenja ne sprječavaju uključivanje mladih u aktivnosti kockanja, pri čemu je vidljiva sličnost kao i s mogućnošću kupovine (i konzumacije) duhanskih proizvoda i alkoholnih pića. Ovakva situacija karakteristična je i za druge zemlje, a za dobivanje šire slike o učestalosti uključivanja mladih u aktivnosti kockanja posebno je korisno analizirati međunarodne studije. Jedna od takvih jest ESPAD (engl. *European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*), istraživanje u kojem su 2015. godine bile uključene varijable koje mjere učestalost kockanja mladih tijekom prošle godine, odnosno prošlogodišnju prevalenciju (engl. *last-year prevalence*). Istraživanje je provedeno na ukupnom uzorku $N = 93\ 875$ šesnaestogodišnjaka iz 33 europske zemlje, a rezultati pokazuju kako je 22.6 % mladih iskusilo kockanje tijekom prošle godine, pri čemu je 18.5 % njih kockalo na prodajnim mjestima, a 16.2 % mrežno (Molinario i sur., 2018). Rezultati ESPAD-ova istraživanja u Hrvatskoj pokazuju prošlogodišnje iskustvo kockanja kod 26.5 % šesnaestogodišnjaka s podjednakom učestalosti mrežno (21.9 %) kao na „zemaljskim“ prodajnim mjestima (22.5 %). Time Hrvatska zauzima osmo mjesto po učestalosti kockanja mladih u odnosu na sve 33 zemlje obuhvaćene istraživanjem. Zemlje s donekle višom prevalencijom jesu Mađarska (24.2 %), Rumunjska (26.5 %), Italija (28 %), Finska (28.6 %), Latvija (26.5 %), Sjeverna Republika Makedonija (30.2 %), Cipar (30.9 %), Bugarska (31.2 %), Crna Gora (31.8 %) i Grčka (46.3 %). Vidljivo je da se u navedenoj grupi radi pretežito o državama južne i jugoistočne Europe (izuzev

Finske i Latvije). Države u kojima je zastupljena srednje visoka prevalencija kockanja mladih jesu Slovenija (19.9 %), Slovačka (20 %), Francuska (19.8 %), Farski Otoci te Irska s istom prevalencijom (21.1 %), Poljska (21.3 %), Danska (21.5 %), Estonija (21.9 %), Gruzija (22 %), Portugal (22.2 %) i Albanija (22.3 %), a među državama s najnižom prevalencijom kockanja mladih ističu se Moldavija (6.4 %), Malta (12.2 %), Austrija (13.1 %), Nizozemska (13.2 %), Ukrajina (15.5 %), Švedska i Norveška s istim rezultatom prevalencije (16.9 %), Lihtenštajn (17.5 %), Litva (18.1 %), Češka (18.2 %) te Island (18.6 %). Osim ESPAD-ova istraživanja, korisno je spomenuti i istraživanje Europske mreže za ovisničko ponašanje (engl. *European Network for Addictive Behavior*) kojim je obuhvaćeno $n = 13\ 284$ srednjoškolaca iz sedam europskih država. Rezultati tog istraživanja pokazuju kako je 12.5 % mladih bilo uključeno u aktivnosti kockanja u posljednjih 12 mjeseci, pri čemu su ponovno najviši rezultati prevalencije (u *online* i *off-line* obliku) zastupljeni u Grčkoj (7.9 %, 21.8 %) i Rumunjskoj (12.5 %, 13.5 %), a najniži su zabilježeni (u oba oblika kockanja) u Španjolskoj (2.5 %, 4.9 %) (Andrie i sur., 2019).

S obzirom na to da navedena međunarodna istraživanja ispituju šire rizično i ovisničko ponašanje mladih, istraživanju kockanja pristupaju razmjerno površno. Ključni metodološki nedostatak jest način ispitivanja uključivanja u aktivnosti kockanja. Pitanje kojim se ono ispituje glasi: „Jesi li se u posljednjih godinu dana uključio/-la u aktivnosti kockanja/klađenja?“ Pritom ispitanici često smatraju da lutrijske igre nisu aktivnosti kockanja (npr. loto, bingo, jednokratne srećke), a klađenje se često sadržajno razdvaja od kockanja, što zapravo nije točno. Iz tog razloga ovakva istraživanja često podcjenjuju stvarnu konzumaciju igara na sreću, a sve one predstavljaju potencijalni rizik za razvoj problema povezanih s kockanjem.

U istraživačkim nacrtima potrebno je obuhvatiti ispitivanje učestalosti igranja svih dostupnih igara na sreću, a najsveobuhvatnije hrvatsko istraživanje provedeno je na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u razdoblju od 2011. do 2013. godine. Njime je obuhvaćen reprezentativni uzorak $N = 2\ 702$ srednjoškolca iz sedam gradova (Zagreb, Split, Rijeka, Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, Koprivnica), a ispitivala se prevalencija i učestalost igranja svih dostupnih igara na sreću u Hrvatskoj (Ricijaš i sur., 2016). Rezultati pokazuju kako je gotovo 73 % srednjoškolaca kockalo barem jedanput u životu. U odnosu na spolne razlike, mladići kockaju znatno češće od djevojaka, posebno igre kao što su sportsko klađenje i igre na automatima (koje su rizičnije zbog tzv. adiktivnog potencijala igara), a djevojke se donekle češće uključuju u lutrijske igre (jednokratne srećke i loto). U odnosu na vrstu škole, rezultati pokazuju učestalije kockanje učenika u strukovnim programima u usporedbi s učenicima gimnazijskih programa, a što se tiče razlika s obzirom na dob, učenici prvih razreda (mlađi učenici) kockaju donekle rjeđe. Ostala istraživanja u Hrvatskoj provedena su na prigodnim uzorcima, ali također potvrđuju veću zastupljenost ovog rizičnog ponašanja u populaciji

srednjoškolaca u odnosu na ESPAD-ovu studiju. Među njima je istraživanje provedeno u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji u kojem dobiveni rezultati pokazuju kako je gotovo 45 % srednjoškolaca kockalo barem jedanput u životu (Puharić i sur., 2016), a rezultati istraživanja u Dubrovniku pokazuju da je 78.4 % mladih kockalo barem jednom u životu (Mikas i sur., 2019). U Virovitici je kockalo oko 40 % srednjoškolaca (Venus i sur., 2013), u Zadarskoj županiji 61.1 % (Ricijaš i Dodig Hundrić, 2019), u Zagrebu oko 75 % (Dodig i Ricijaš, 2011a) te Vukovaru oko 70 % (Livazović i Bojčić, 2017). U svim navedenim istraživanjima rezultati pokazuju kako je kockanje učestalije među mladićima u odnosu na djevojke te da je sportsko klađenje najučestalija igra na sreću, odnosno najatraktivnija igra mladima. Hrvatska istraživanja također potvrđuju pozitivnu povezanost između učestalosti kockanja i manifestiranja drugih oblika rizičnog ponašanja (Dodig, 2013a; Livazović i Bojčić, 2019; Ricijaš i sur., 2015), što je u skladu s rezultatima inozemnih i međunarodnih studija (Castren i sur., 2015; Hardoon i Derevensky, 2002; Molinaro i sur., 2018; Volberg i sur., 2010). Hrvatska istraživanja kockanja u općoj populaciji, provedena na reprezentativnom uzorku građana od 15 do 65 godina, potvrđuju da je kockanje zastupljenije u mlađoj populaciji (do 35 godina) u odnosu na stariju populaciju odraslih (Glavak Tkalić i Miletić, 2012; Glavak Tkalić i sur., 2017).

Iako u pojedinim društvima kockanje može biti percipirano kao benigna, pa čak i normativna aktivnost (Delfabbro i sur., 2016; Floros, 2018), određeni dio populacije u povećanom je riziku od razvoja problema vezanih za kockanje. Populacija mladih jedna je od ranjivih skupina za razvoj problema, što potvrđuju domaća i inozemna istraživanja iz kojih je vidljivo kako je prevalencija problematičnog kockanja mladih viša u odnosu na problematično kockanje odraslih. Posljedice i problemi koje osobe mogu doživjeti jesu socijalne, psihološke i emocionalne naravi (Calado i Griffiths, 2016; Calado i sur., 2017; Hardoon i sur., 2004). Calado i sur. (2017) analizirali su 44 međunarodne studije problematičnog kockanja mladih i ustvrdili da kriterije za problematično kockanje zadovoljava između 0.2 % i 12.3 % mladih. Prevalencija problematičnog kockanja mladih razlikuje se među državama, pri čemu je najniža prevalencija utvrđena u Australiji i Norveškoj (0.2 %), a najviša (12.3 %) upravo na našim prostorima. U Kanadi je prevalencija problematičnog kockanja mladih 2.2 %, a u SAD-u prevalencija varira između 2.1 % i 2.6 % (Huang i Boyer, 2007; Welte i sur., 2008). Što se tiče europskog konteksta, u Albaniji prevalencija problematičnog kockanja iznosi 5.3 %, na Cipru 4.4 %, u Italiji 2.6 %, Litvi 4.2 %, Rumunjskoj 4.9 %, a u susjednoj Srbiji 3.1 % (Molinaro i sur., 2014). U Španjolskoj prevalencija problematičnog kockanja mladih iznosi 4.6 % (Miguez i Becona, 2015), a u Danskoj je 1.3 %, no 4.5 % mladih izloženo je riziku od razvoja problema s kockanjem (Kristiansen i Jensen, 2014). U Finskoj prevalencija problematičnog kockanja mladih iznosi 7.9 % (Castren i sur., 2015), u Njemačkoj je u rasponu od 1.7 % do 2.2 % (Giralt i sur., 2018), a u

Velikoj Britaniji prevalencija iznosi 1.9 % (Forrest i McHale, 2012). U Grčkoj 4.1 % ispitanika pokazuje znatne probleme vezane za kockanje (Floros i sur., 2013), a istraživanja na Islandu pokazuju kako je 2.7 % ispitanika u riziku za razvoj problema te 2.2 % ispitanika već ima razvijene probleme vezane uz kockanje (Olason i sur., 2011). Razlike u prevalenciji problematičnog kockanja mladih među zemljama moguće je pripisati različitom regulativom igara na sreću, sociokulturnim razlikama, ali i korištenim mjernim instrumentima, odnosno metodološkim razlikama mjerenja simptoma.

U prethodno spomenutom istraživanju Ricijaša i suradnika (2016) na reprezentativnom uzorku hrvatskih srednjoškolaca upotrijebljen je Kanadski upitnik kockanja adolescenata – CAGI (Tremblay i sur., 2010) kojim se ispituju štetne psihosocijalne posljedice, odnosno intenzitet problematičnog kockanja. Rezultati pokazuju da 17.3 % hrvatskih adolescenata pokazuje nisko do umjereno razvijene probleme (tzv. žuto svjetlo), a čak 12.9 % njih zadovoljava kriterije za ozbiljnu razinu štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem (tzv. crveno svjetlo). Taj udio raste na čak 23.7 % u poduzorku mladića, a u poduzorku djevojaka udio iznosi 2 %. CAGI je upotrijebljen i u drugim hrvatskim istraživanjima na prigodnim uzorcima. Tako je u Zadarskoj županiji dobiven rezultat 7.1 % onih koji zadovoljavaju kriterije za ozbiljnu razinu štetnih posljedica (Ricijaš i Dodig Hundrić, 2019). Na prigodnom uzorku srednjoškolaca iz Zagreba i Splita (N = 244) dobiveni su podaci kako 21.6 % njih procjenjuje nisku do umjerenu razinu psihosocijalnih problema povezanih s kockanjem, a njih 14.1 % procjenjuje visoku ozbiljnost (Maglica, 2017). U susjednoj Bosni i Hercegovini postotak učenika koji zadovoljavaju kriterije za ozbiljnu razinu štetnih posljedica iznosi 8.3 % (Bijedić i sur., 2015).

Iz prethodno navedenih rezultata može se primijetiti kako je kockanje kao rizično ponašanje rašireno među mladima (posebno među mladićima). Uzmemo li u obzir adolescenciju kao razdoblje intenzivnih bioloških, kognitivnih, socijalnih i emocionalnih promjena, koje karakterizira povećano traženje uzbuđenja i preuzimanje rizika, ali i smanjena mogućnost donošenja odluka te fokus na nagrade, ne iznenađuje porast rizičnih ponašanja poput konzumacije duhanskih proizvoda, zloupotrebe alkohola i droga, rizično seksualno ponašanje, delinkventno ponašanje te uključivanje u aktivnosti kockanja. Rezultati domaćih i inozemnih istraživanja potvrđuju da je problematično kockanje mladih povezano s drugim oblicima rizičnog ponašanja i činjenjem kaznenih djela (Canale i sur., 2015; Magoon i sur., 2005; Ricijaš i sur., 2015; Williams i sur., 2005).

Na visokorizična i delinkventna ponašanja mladih društvo odgovara različitim vrstama intervencija. Uzimajući razinu i vrijeme djelovanja društva kao kriterije razlikovanja intervencija, one mogu biti preventivne, ranointerventne, tretmanske i posttretmanske (Žižak, 2010). Preventivne intervencije definirane su kao sva nastojanja i aktivnosti sa svrhom postizanja pozitivnih ishoda, osnaživanja

snaga pojedinaca, obitelji i društvenih struktura te smanjivanja utjecaja rizičnih čimbenika na negativne razvojne ishode djece i mladih. Preventivne intervencije dodatno se dijele na univerzalne, selektivne i indicirane (Bašić, 2009; Mrazek i Haggerty, 1994). Univerzalne preventivne intervencije jesu programi i politike čiji je cilj reduciranje rizika za probleme u ponašanju za sve pojedince te se primjenjuju prije manifestiranja rizičnog ponašanja. Selektivne intervencije namijenjene su pojedincima koji pokazuju rizik za razvoj problematičnog ponašanja, a indicirane su intervencije namijenjene pojedincima koji već pokazuju simptome ili znakove problema u ponašanju. Ranointerventne mjere definirane su kao skupina intervencija usmjerenih na rano prepoznavanje problema te brzo djelovanje s ciljem zaustavljanja i sprječavanja daljnjeg razvoja postojećeg problema ili pojave novih. Tretmanske intervencije opisane su kao mjere i aktivnosti kojima se nastoji postići pozitivna promjena kod pojedinca i njegova okruženja, a posttretmanske su intervencije mjere i aktivnosti koje se poduzimaju u tranzicijskom razdoblju između pružene (završene) intervencije i samostalnog života (Ajduković, 2008; Bašić, 2009; Žižak, 2010).

Usmjerujući se na preventivne intervencije kao društveni odgovor na rizična ponašanja i probleme mladih, školsko bi okruženje moglo biti idealno za njihovu primjenu. Zadatak škola ne odnosi se isključivo na pružanje znanja potrebnih za akademsko postignuće, već i na pružanje znanja i vještina učenicima kako bi postali odgovorni, vješti i zdravi građani koji će jednoga dana moći donositi odluke i izbore vezane za zdravi stil života, a izbjegavati rizična ponašanja (Kranželić i Ferić Šlehan, 2008). Takve vještine najčešće nazivamo socioemocionalnim vještinama. Razlozi koji podupiru argumentiranje implementacije preventivnih programa u školsko okruženje odnose se na postojanje velikog broja učenika koji nastavlja obrazovanje i upisuje srednju školu, stjecanje velikog životnog iskustva u školi te provođenje izvjesnog vremena u sklopu srednjoškolskog obrazovanja. Implementiranje preventivnih intervencija u okruženje srednjih škola potrebno je zbog razvojnih obilježja razdoblja adolescencije, kada mladi prolaze kroz mnogobrojne biopsihosocijalne promjene te je tada povećan rizik za upuštanje u rizična ponašanja, što je i prethodno navedeno u tekstu. Da je preventivnim intervencijama važno mjesto u školskom okruženju, dokazuje postojanje kompetentnih stručnjaka (učitelja, nastavnika i stručnih suradnika), koji su educirani i mogu se dodatno educirati za provedbu preventivnih programa i aktivnosti s ciljem poticanja pozitivnog rasta i razvoja učenika (Bašić, 2012; Kranželić, 2016).

Kada je u pitanju znanje i percepcija stručnjaka zaduženih za prevenciju i detekciju rizičnih ponašanja, kockanje mladih i problemi vezani za kockanje često ostanu neistraženi i neprimijećeni u usporedbi s ostalim rizičnim ponašanjima poput zloupotrebe alkohola i droga, rizičnih seksualnih ponašanja, konzumacije duhanskih proizvoda te poremećaja prehrane (Dickson i Derevensky, 2006). U kontekstu odgoja i obrazovanja, velik se naglasak stavlja na važnost uloge stručnjaka

pomažućih profesija u osiguravanju pozitivnog razvoja u psihološkom, emocionalnom i obrazovnom smislu. Postaje sve jasnije kako su stručnjaci pomažućih profesija u sustavu odgoja i obrazovanja „specijalisti u transakciji između obrazovnog, socijalnog i organizacijskog okruženja te mentalnog zdravlja djece i obrazovnog razvoja“, stoga bi trebali biti obučeni znanjem i alatima važnima za adresiranje problema koji mogu utjecati na razvoj i obrazovanje učenika (Hoagwood, 2003, str. 95; prema Dickson i Derevensky, 2006).

Preventivne intervencije u području kockanja također imaju tri razine: univerzalnu, selektivnu i indiciranu (Dickson-Gillespie i sur., 2008). Univerzalni programi usmjereni su na podizanje informiranosti i znanja o odgovornim načinima kockanja te o mogućim negativnim posljedicama kockanja, a namijenjene su populaciji mladih koja se još nije susrela s kockanjem i mladima koji su na najnižoj razini rizika. Selektivni programi usmjereni su na osobe koje već pokazuju znakove problema s kockanjem te se takvim programima nastoje smanjiti negativne posljedice kockanja i spriječiti daljnji razvoj u problematično kockanje. Indicirane intervencije pretežito se odnose na savjetovanja populacije koja je uključena u problematično kockanje, no još nema izražene psihosocijalne posljedice. St-Pierre i Derevensky (2016) ističu dvije vrste strategija kada je u pitanju prevencija problematičnog kockanja, a to su inicijative javnog zdravstva (mjere i politika koje vlada neke države provodi s ciljem smanjenja dostupnosti) i obrazovne inicijative među kojima se nalaze i školski preventivni programi (Williams i sur., 2012).

U Hrvatskoj je *Zakonom o odgoju i obrazovanju* (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 05/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19; u daljnjem tekstu: *Zakon*) osim na obrazovanje, posebno istaknut odgojni aspekt koji propisuje i implementira sustav odgoja i obrazovanja. Odgojno-obrazovni rad u srednjoškolskoj ustanovi, kako je *Zakonom* propisano, osim nastavnika obavljaju i stručni suradnici: pedagozi, psiholozi, knjižničari te stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskog profila (rehabilitatori, logopedi i/ili socijalni pedagozi). Iako *Zakonom* nije detaljno propisan opis djelatnosti stručnih suradnika, kao što nedostaje i pravilnik o tjednim radnim obvezama stručnih suradnika specifično za srednju školu, dio opisa djelatnosti stručnih suradnika može se naći u *Pravilniku o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim institucijama* (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 16/12, 86/12, 94/13; u daljnjem tekstu: *Pravilnik*). Njime je propisan način zaštite prava učenika kao i aktivnosti koje je potrebno poduzeti u slučaju njihova kršenja, a u odnosu na preventivne programe navodi se kako je školska ustanova obvezna donijeti i provoditi školske preventivne programe kao sastavni dio godišnjeg plana i programa te školskog kurikula. Navedeno je kako se školski preventivni programi mogu izvoditi u sklopu redovite nastave, sata razrednika, projekata ili drugih aktivnosti. U izvedbu školskog preventivnog programa trebaju biti uključeni i roditelji, a stručni suradnici koji

provode preventivne programe dužni su stručno se usavršavati i provoditi stručnu evaluaciju implementacije preventivnih programa.

U području ovog rizičnog ponašanja u Hrvatskoj je razvijen program prevencije kockanja mladih pod nazivom „Tko zapravo pobjeđuje?“ (Ricijaš i sur., 2016b), a za čiju se implementaciju provode edukacije od 2016. godine. Navedeni univerzalni preventivni program kockanja mladih jedini je znanstveno utemeljeni hrvatski program ove vrste (Huić i sur., 2017; Mandić i sur., 2019; Ricijaš i sur., 2019) te se smatra sveobuhvatnim psihoedukativnim programom koji sadrži i komponentu razvoja vještina. U srednjim školama provode ga parovi voditelja, koje mogu činiti stručni suradnici škola uz nastavnike, a programom su uz učenike obuhvaćeni i njihovi roditelji te nastavničko vijeće. Kako bi stručni suradnici u školama mogli adekvatno i pravovremeno adresirati (u preventivnom smislu) kockanje mladih kao rizično ponašanje, važno je kontinuirano educirati ih o fenomenu kockanja mladih te psihosocijalnim posljedicama koje problematično kockanje donosi. Temcheff i suradnici (2014) na kanadskom su uzorku (N = 649) dječjih psihologa, socijalnih radnika i psihoedukatora istražili uvjerenja i stavove o kockanju mladih. Rezultati su pokazali kako stručnjaci problematično kockanje mladih percipiraju najmanje rizičnim ponašanjem te se tek nekolicina njih osjeća dovoljno kompetentnima za rad s mladima koji su razvili simptome problematičnog kockanja. S druge strane, većina stručnjaka smatra kako imaju važnu ulogu u prevenciji problematičnog kockanja mladih te izražava želju za daljnjom edukacijom u području prevencije, procjene i tretmana problematičnog kockanja. Stručnjaci češće pozornost posvećuju „vidljivim“ rizičnim ponašanjima, dok kockanje mladih ostaje neprimijećeno.

Kako ovo rizično ponašanje percipiraju stručni suradnici u srednjim školama do danas nije istraženo u Hrvatskoj. Prilično bogat opus hrvatske znanstvene literature posljednjih je desetak godina utvrdio važnost prevalencije kockanja mladih, a razvijene su i specifične preventivne intervencije upravo za učenike srednjih škola. Međutim, s ciljem dobivanja cjelovite slike i razumijevanja odgojnih potreba sustava obrazovanja, proveli smo istraživanje i sa stručnim suradnicima u srednjim školama, kao preduvjetom za osiguravanje pravovremene detekcije i uključivanja mladih u primjerene psihosocijalne intervencije.

Ciljevi ovog istraživanja jesu stjecanje uvida u učestalost susretanja stručnih suradnika u srednjim školama s problemom kockanja mladih, istraživanje njihove percepcije pristupačnosti igara na sreću srednjoškolcima te samoprocjena kompetentnosti za stručan i adekvatan odgovor na ovo rizično ponašanje.

U skladu s ciljevima definirana su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koliko se često stručni suradnici u srednjim školama susreću s problemima kockanja srednjoškolaca u odnosu na druge probleme u ponašanju/rizična ponašanja mladih?
2. Kolika je prevalencija problema povezanih s kockanjem kod srednjoškolaca temeljem procjene stručnih suradnika?

3. Kako stručni suradnici procjenjuju pristupačnost igara na sreću srednjoškolicima u Hrvatskoj i kako percipiraju uređenost industrije igara na sreću?
4. Koliko su stručnim suradnicima u srednjim školama važne kompetencije za rad s mladima koji imaju probleme povezane s kockanjem, a koliko se osjećaju kompetentnima za pružanje intervencija u tom području?
5. Jesu li se stručni suradnici u srednjim školama tijekom studija educirali o temi kockanja (mladih), odnosno jesu li tijekom svojeg obrazovanja imali predavanja/seminare o ovom području?
6. Jesu li stručni suradnici u srednjim školama upoznati s hrvatskim univerzalnim preventivnim programom kockanja mladih namijenjenim srednjoškolicima?

Temeljem uvodno opisanih rezultata istraživanja pretpostavka je autora da se stručni suradnici u srednjim školama često susreću s mladima s problemima kockanja (posebno mladićima) te da su im kompetencije za rad s njima važne. Istovremeno se očekuje niža samoprocijenjena kompetentnost za pružanje adekvatnih intervencija u odnosu na onu koju smatraju potrebnom. Vezano za percepciju pristupačnosti i uređenosti industrije igara na sreću u Hrvatskoj, pretpostavka je da stručni suradnici percipiraju tržište nedovoljno uređenim te vrlo pristupačnim mladima s obzirom na to da očekujemo iskustvo susretanja s ovim problemom slično kao i s konzumacijom duhanskih proizvoda i alkoholnih pića.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

UZORAK SUDIONIKA

U istraživanju je sudjelovao prigodni uzorak od ukupno $N = 120$ stručnih suradnika srednjih škola ($M_{dob} = 41.66$; $SD_{dob} = 10.81$) iz 18 hrvatskih županija. S obzirom na spolnu distribuciju većinu uzorka činile su žene ($N = 110$; 91.7 %). Svi su sudionici pomažućih profesija s time da je više od polovine pedagoga (58.3 %), nakon čega slijede psiholozi (32.5 %) te socijalni pedagozi (9.2 %). Njihovo profesionalno iskustvo rada u praksi s učenicima varira od početnika (koji u sustavu obrazovanja rade pet mjeseci) do onih s 37 godina iskustva ($M_{staž} = 15.03$; $SD_{staž} = 10.32$).

MJERNI INSTRUMENTI

Ovo istraživanje dio je znanstvenog projekta *Kockanje mladih – percepcija stručnjaka pomagačkih profesija* (šifra projekta: ERF-2017-6) koji se provodio na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu u Zagrebu uz financijsku potporu istraživanjima Sveučilišta u Zagrebu. Uz upitnik o osnovnim osobnim i sociodemografskim obilježjima (spol, dob, struka, godine staža, grad/mjesto boravišta), u ovom istraživanju upotrijebljeni su sljedeći instrumenti i varijable:

Provjerni popis rizičnih ponašanja mladih upotrijebljen je za procjenu učestalosti susretanja, odnosno rada s 15 rizičnih ponašanja mladih. Stručni suradnici

odgovarali su na ljestvici od 5 stupnjeva za svako rizično ponašanje koliko često se s njime susreću, pri čemu 1 = gotovo se nikada ne susrećem, a 5 = gotovo se svakodnevno susrećem).

Pitanja o procjeni važnosti kompetencija za rad s mladima s problemima povezanim s kockanjem i o samoprocjeni vlastitih kompetencija za rad u tom području odnosila su se na to u kojoj mjeri stručni suradnici u srednjim školama procjenjuju važnima kompetencije za rad s mladima u području kockanja te u kojoj mjeri sebe smatraju kompetentnima za provedbu intervencija u tom području. Odgovori na pitanja postavljeni su na ljestvici odgovora od 4 stupnja gdje je 1 = uopće nije važno/ne smatram se kompetentnim, a 4 = u potpunosti je važno/smatram se kompetentnim.

Pitanja o procjeni prevalencije ozbiljnih problema povezanih s kockanjem postavljena su tako da su stručni suradnici davali vlastitu procjenu prevalencije ovog rizičnog ponašanja u populaciji srednjoškolaca.

Upitnik percepcije industrije igara na sreću sadrži pitanja kojima se ispituje način na koji stručni suradnici vide tržište igara na sreću u odnosu na njegovu pristupačnost mladima. Točnije, pitanja se odnose na to kako se percipira prisutnost mjesta koje nude igre na sreću u Hrvatskoj, kako se procjenjuje zastupljenost prodajnih mjesta s obzirom na pristup mladima te kako se procjenjuje pristupačnost specifičnih igara na sreću mladima (lutrijske igre, sportsko klađenje, automati, igre u kockarnici, sportsko klađenje u ugostiteljskim objektima na kladomatima te mrežni pristup kockanju).

Specifičnim setom pitanja ispitivala se *educiranost stručnih suradnika o kockanju (mladih) i njihova informiranost o postojanju programa prevencije kockanja mladih* dihotomnom ljestvicom odgovora (ne/da).

NAČIN PRIKUPLJANJA PODATAKA I POŠTIVANJE ETIČKIH NAČELA

Podatci su prikupljeni anonimnim mrežnim anketnim upitnikom platformom SurveyMonkey te predstavljaju dio podataka iz znanstvenoga istraživačkog projekta *Kockanje mladih – percepcija stručnjaka pomagačkih profesija* (šifra projekta: ERF-2017-6). Istraživanje je financirano sredstvima za potporu istraživanjima Sveučilišta u Zagrebu. Poveznice na anketne upitnike podijeljene su tijekom veljače i ožujka 2018. godine.

Sudjelovanje u istraživanju bilo je anonimno i dobrovoljno, a sudionici su mogli odustati od ispunjavanja anketnog upitnika u bilo kojem trenutku i bez ikakvih posljedica. Istraživači i autori ovog rada izjavljuju nepostojanje ikakva sukoba interesa u provedbi ovog istraživanja.

METODE OBRADE PODATAKA

Zbog značajnog odstupanja od normalne distribucije u svim varijablama uz metode deskriptivne statistike (frekvencije odgovora i mjere centralnih vrijednosti) korištena je neparametrijska statistika kako bi se ostvarili ciljevi istraživanja,

odnosno kako bi se odgovorilo na istraživačka pitanja. To su Wilcoxonov test ranga uz računanje veličine efekata [$r = Z/\sqrt{N}$] i Friedmanov test. Rezultati su analizirani IBM-ovom verzijom SPSS 23 za računala.

REZULTATI I RASPRAVA

Prvi cilj ovog rada jest uvidjeti učestalost susretanja stručnih suradnika s problemima kockanja mladih u odnosu na ostale probleme u ponašanju/rizična ponašanja. Kako bi se odgovorilo na to pitanje, korišten je opisani provjerni popis s 15 rizičnih ponašanja mladih karakterističnih za adolescenciju, odnosno srednjoškolu, te je provedena serija Wilcoxonovih testova ranga uz računanje veličine efekata. U *Tablici 1* prikazani su rezultati koji su poredani prema veličini efekta tako da prikazuju s kojim se rizičnim ponašanjima/problemima u ponašanju mladih stručni suradnici susreću više (<), manje (>) ili jednako (=) u odnosu na probleme povezane s kockanjem.

Tablica 1. Razlike učestalosti susretanja s problemima u ponašanju mladih u odnosu na probleme povezane s kockanjem (Wilcoxonov test ranga uz veličine efekata)

	PUP	M	SD	MR	Z (p)	r
	Konзумiranje cigareta	4.58	0.76	54.50	-9.124***	.83
	Ovisnost o mreži	3.39	1.08	45.74	-7.497***	.68
	Specifične teškoće učenja (disleksija, posebne jezične teškoće i diskalkulija)	3.27	1.15	48.26	-7.235***	.66
	Konзумiranje alkohola	2.97	0.99	43.35	-7.012***	.64
<	Poremećaj s prkošenjem i suprotstavljanjem	3.02	1.11	49.48	-6.410***	.59
	Depresija	2.99	1.03	50.26	-6.483***	.59
	Prekomjerno igranje videoigara	2.89	1.12	42.63	-5.897***	.54
	Nasilno ponašanje i/ili vršnjačko nasilje (<i>bullying</i>)	2.77	0.94	41.61	-5.459***	.50
	ADHD	2.66	1.10	48.00	-4.475***	.41
	Poremećaj ophođenja	2.52	1.06	43.14	-3.668***	.33
	Konзумiranje psihoaktivnih tvari (droga)	2.29	1.01	38.36	-2.056*	.19
=	Delinkventno ponašanje	2.21	0.97	34.96	-1.196	
	Poremećaj hranjenja	2.17	0.84	34.89	-.525	
	Problemi povezani s kockanjem (M = 2.08; SD = 0.94)					
	Rizično seksualno ponašanje	2.07	0.89	30.98	-.139	

Legenda: M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija; MR – prosječna vrijednost ranga; Z-Z – vrijednost Wilcoxonova testa ranga; p – statistička značajnost (*p < .050; **p < .010; ***p < .001); r – veličina efekata

Iz *Tablice 1* jasno je vidljivo kako se s problemima kockanja mladih stručni suradnici susreću jednako često kao i s rizičnim seksualnim ponašanjima mladih, poremećajima hranjenja i delinkventnim ponašanjem te da ne postoje ponašanja s kojima se rjeđe susreću. Znatno se češće stručni suradnici susreću s konzumacijom cigareta kod mladih, ovisnosti o mreži, specifičnim teškoćama učenja, konzumiranjem alkohola, poremećajem s prkošenjem i suprotstavljanjem, depresijom, prekomjernim igranjem videoigara, vršnjačkim nasiljem i nasilnim ponašanjem, ADHD-om, poremećajem ophođenja te konzumiranjem psihoaktivnih tvari. Pritom su efekti razlika najveći za konzumaciju cigareta ($r = .83$), ovisnost o internetu ($r = .68$), specifične teškoće učenja ($r = .66$) te za konzumaciju alkohola ($r = .64$).

Drugim riječima, stručni suradnici navode da se češće susreću s cijelim nizom ostalih rizičnih ponašanja i problema u ponašanju mladih (osim s delinkventnim ponašanjem, poremećajem hranjenja te rizičnim seksualnim ponašanjem), nego s problemima povezanim s kockanjem. Ovakav rezultat prilično iznenađuje s obzirom na prikazane rezultate prevalencijskih istraživanja u Hrvatskoj koja upućuju na prilično visoku zastupljenost ovog rizičnog ponašanja u populaciji srednjoškolaca (Dodig i Ricijaš, 2011b; Dodig, 2013b; Dodig i sur., 2014; Glavak Tkalić i sur., 2017; Maglica, 2017; Ricijaš i sur., 2016). Moguće objašnjenje ovakvih rezultata jest činjenica da stručni suradnici lakše, a time i češće percipiraju eksternalizirane probleme u ponašanju mladih te „tradicionalne“ probleme u ponašanju adolescenata, kao i one koji predstavljaju „veći“ problem u školama s obzirom na njihov učinak u razrednom i školskom okruženju. Osim toga, kockanje mladih često se naziva i „skrivenom ovisnosti“ (George i Bowden-Jones, 2014; Ladouceur, 2004) jer se poteškoće počinju prepoznati i postaju uočljive tek kada krenu intenzivni problemi i kada su razvijene izrazito štetne psihosocijalne posljedice. Ova bihevioralna ovisnost, za razliku od ovisnosti o psihoaktivnim tvarima, nema fizičke simptome te je time puno zahtjevnija za detekciju, a mladima jednostavnija za prikrivanje. Također, kada je riječ o kockanju, ni stručna zajednica nije dovoljno upoznata sa svim štetnim posljedicama ovog rizičnog ponašanja te njezini pripadnici često ne percipiraju lakše oblike kockanja problematičnima.

Na pitanje o procjeni prevalencije ozbiljnih problema povezanih s kockanjem kod mladića s kojima rade stručni suradnici navode kako prosječno 6.42 % mladića (srednjoškolaca) ima razvijene ozbiljne probleme, a kada je riječ o djevojkama, navode da prosječno 1.34 % djevojaka ima razvijene ozbiljne probleme povezane s kockanjem. Usporedimo li ove procjene stručnih suradnika u srednjim školama s rezultatima prevalencijskih istraživanja provedenima u srednjim školama, primjećujemo izrazito podcjenjivanje zastupljenosti ovog problema. Tako primjerice rezultati istraživanja Ricijaša i suradnika (2016) pokazuju kako oko 23.7 % muških srednjoškolaca zadovoljava kriterije za „crveno svjetlo“, odnosno za visoku ozbiljnost problema povezanih s kockanjem, a slične rezultate dobio je i Maglica

(2017) koji upozorava na to da ukupno 35.7 % mladića zadovoljava kriterije za „žuto“ (niska do srednja ozbiljnost problema) i „crveno svjetlo“ (visoka ozbiljnost problema) prema GPSS-ovoj kategorizaciji razvijenosti štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja. Kada je riječ o djevojkama, stručni su suradnici točno procijenili kako je zastupljenost problema povezanih s kockanjem značajno niža u odnosu na mladiće, kako je ona oko 2 % te da je kockanje uglavnom „muški fenomen“, što potvrđuju i domaća i inozemna istraživanja (Ricijaš i sur., 2016; Weidberg i sur., 2018; Carneiro i sur., 2020).

Daljnje područje interesa ovog rada bilo je istražiti percepciju mogućnosti pristupa mladih kockarskim proizvodima te kako stručni suradnici percipiraju uređenost tržišta igara na sreću. Prije svega, kako bi mladi uopće mogli razviti probleme povezane s kockanjem, to „sredstvo“ ovisnosti moralo bi im biti i dostupno i pristupačno. U *Tablici 2* prikazane su frekvencije odgovora iz kojih je jasno vidljivo da svi stručni suradnici (njih 100 %) smatraju da su mjesta koja nude igre na sreću izrazito prisutna u Hrvatskoj. Na pitanje o kontroli i uređenosti tržišta igara na sreću 76.8 % stručnih suradnika smatra da je ono nedovoljno uređeno i da ga nadležne institucije nedovoljno kontroliraju, posebno kada je riječ o maloljetnim osobama gdje njih 89.5 % navodi kako na većini ili gotovo svim prodajnim mjestima adolescenti mogu pristupiti igrama na sreću. Zanimljiv je podatak kako stručni suradnici tržište percipiraju izrazito dostupnim i pristupačnim mladima te loše reguliranim, a ne percipiraju da mladi zbog ovakve dostupnosti i pristupačnosti toliko često kockaju, odnosno oni se s time ne susreću toliko često.

Stručni su suradnici potom procjenjivali pristupačnost pojedinih vrsta igara na sreću mladima sa šest čestica, ljestvicom odgovora od pet stupnjeva (1 – uopće im ne mogu pristupiti; 5 – jako lako im mogu pristupiti). Iz rezultata (*Tablica 2*) uočava se kako za gotovo sve igre na sreću stručni suradnici procjenjuju da im adolescenti mogu jako lako pristupiti (na svim česticama više od 80 % njih navodi jednostavan pristup), a jedino za igre u kockarnicama procjenjuju kako im je teže pristupiti (54.8 % njih smatra kako im jako teško mogu pristupiti, a 6.3 % kako im uopće ne mogu pristupiti). Procjena stručnih suradnika o pristupačnosti pojedinih igara na sreću mladima u skladu je s procjenama srednjoškolaca u Hrvatskoj. Rezultati istraživanja koje je proveo Ricijaš (2020) pokazuju da više od 60 % srednjoškolaca iz Zagreba i Splita procjenjuje da se igrama kladenja i mrežnom kockanju jako lako može pristupiti, a njih više od 70 % smatra da se kladenju na kladomatima u ugostiteljskim objektima jako lako može pristupiti. Slična tendencija vidljiva je i kada je riječ o procjeni manje pristupačnih igara na sreću adolescentima gdje stručni suradnici navode da je igrama u kockarnici nemoguće ili najteže pristupiti, što potvrđuju i srednjoškolci (Ricijaš, 2020). Pritom je važno spomenuti kako ovakav podatak ne iznenađuje s obzirom na to da je *Pravilnikom o prostornim i tehničkim uvjetima za priređivanje igara na sreću u casinima, na automatima i uplatnim mjestima kladionica* (NN 38/10, 130/10, 69/11, 15/12,

151/14, 36/20) propisana registracija i provjera punoljetnosti posjetitelja prilikom ulaska u prostor kockarnice.

Tablica 2. Procjena pristupačnosti kockanja mladima i percepcija tržišta igara na sreću u Hrvatskoj

<i>Prema Vašem mišljenju, koliko su mjesta koja nude igre na sreću prisutna u Hrvatskoj?</i>					
Slabo su prisutna	Umjereno su prisutna	Prilično su prisutna	Izrazito su prisutna		
0 %	0 %	33.7 %	66.3 %		
<i>Prema Vašem mišljenju, koliko je tržište igara na sreću u Hrvatskoj uređeno i pod kontrolom nadležnih institucija?</i>					
Nedovoljno	Dovoljno	Dobro	Vrlo dobro	Odlično	
76.8 %	12.6 %	10.5 %	0 %	0 %	
<i>Kakvom općenito procjenjujete situaciju u našoj zemlji s obzirom na pristup adolescenata igrama na sreću (mogućnost igranja igara na sreću)?</i>					
Ne mogu im pristupiti	Samo na rijetkim mjestima mogu im pristupiti	Na većini prodajnih mjesta mogu im pristupiti	Na gotovo svim prodajnim mjestima mogu im pristupiti		
2.1 %	8.4 %	51.6 %	37.9 %		
<i>Kako procjenjujete pristup i mogućnost da adolescenti igraju sljedeće igre na sreću u Hrvatskoj?</i>					
	Uopće im ne mogu pristupiti		Jako teško im mogu pristupiti		Jako lako im mogu pristupiti
Lutrijske igre	2.1 %	4.2 %	6.3 %	17.9 %	69.5 %
Igre klađenja	1.1 %	2.1 %	4.2 %	14.7 %	77.9 %
Igre na automatima	1.1 %	3.2 %	8.4 %	18.9 %	68.4 %
Igre u kockarnicama	6.3 %	25.3 %	29.5 %	23.2 %	15.8 %
Klađenje na kladomatima u ugostiteljskim objektima	0 %	2.1 %	2.1 %	14.7 %	81.1 %
Online kockanje	1.1 %	1.1 %	1.1 %	8.4 %	88.4 %

Promatrajući frekvencije odgovora na posljednjem pitanju u *Tablici 2 (Kako procjenjujete pristup i mogućnost da adolescenti igraju sljedeće igre na sreću u Hrvatskoj?)*, zanimalo nas je za koje igre na sreću stručni suradnici procjenjuju da im srednjoškolci mogu najlakše pristupiti, a za koje najteže. Kako bi se ustvrdilo postoje li uopće razlike u procjeni pristupačnosti pojedinih igara na sreću mladima, proveden je Friedmanov test koji je potvrdio znatne razlike ($\chi^2 = 235.847$. p

< .001), a s ciljem konkretnog rangiranja pristupačnosti igara provedena je serija Wilcoxonovih testova ranga čiji su rezultati prikazani u *Tablici 3*.

Tablica 3. Rang lista procjene pristupačnosti igara na sreću adolescentima od najpristupačnijih do najmanje pristupačnih (Wilcoxonov test ranga)

RANG	VRSTA IGRE	M	SD	POJEDINAČNI WILCOXONOV TESTOVI RANGA
1	Online kockanje	3.82	0.60	ZOK-LI = -3.208**; ZOK-IK = -2.342*; ZOK-IA = -3.983***; ZOK-IC = -7.614***; ZOK-KLAD = -1.698
	Klađenje na kladomatima u ugostiteljskim objektima	3.75	0.60	ZKLAD-LI = -2.779**; ZKLAD-IK = -1.500; ZKLAD-IA = -3.643***; ZKLAD-IC = -7.683***
	Igre klađenja	3.66	0.75	ZIK-LI = -2.138*; ZIK-IA = -2.660**; ZIK-IC = -7.633***
2	Igre na automatima	3.51	0.86	ZIA-IC = -7.183***; ZIA-LI = -0.094
	Lutrijske igre	3.48	0.94	ZLI-IC = -6.703***
3	Igre u kockarnicama	2.17	1.16	

Legenda: M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija; Z-Z – vrijednost Wilcoxonova testa ranga; OK = *online* kockanje; KLAD = klađenje na kladomatima u ugostiteljskim objektima; IK = igre klađenja; IA = igre na automatima; LI = lutrijske igre; IC = igre u kockarnicama; * $p < .050$; ** $p < .010$; *** $p < .001$

Stručni suradnici najpristupačnijima percipiraju *online* kockanje, klađenje na kladomatima u kafićima te igre klađenja pri čemu je važno naglasiti da je *online* kockanje zapravo modalitet, a ne vrsta igre te stoga preko mrežnih platforma mogu pristupiti čitavom nizu igara na sreću. Najmanje pristupačnima, očekivano, procjenjuju igre u kockarnicama, što je i prethodno navedeno. Kada se uspoređi procjena stručnih suradnika o pristupačnosti igara na sreću s iskazima srednjoškolaca (Ricijaš, 2020), vidljiva je usklađenost rezultata gdje i sami mladi iskazuju gotovo nemoguć pristup igrama u kockarnicama, a najlakši pristup igrama klađenja, klađenju na kladomatima te *online* kockanju.

Posljednji cilj ovog istraživanja bio je istražiti smatraju li se stručni suradnici kompetentnima za adekvatan stručan odgovor na probleme kockanja mladih. U *Tablici 4* prikazani su odgovori na pitanja o važnosti kompetencija i o samoprocijenjenoj kompetentnosti za rad s mladima s problemima povezanim s kockanjem. Osim prikazanih frekvencija odgovora, u tablici su prikazani i rezultati Wilcoxonova testa ranga uz izmjerenu veličinu efekta, koji je proveden kako bismo dobili odgovor na pitanje postoji li značajna razlika u procjeni važnosti kompetencija i samoprocijenjene kompetentnosti za rad u ovom području.

Tablica 4. Razlike između važnosti kompetencija za rad s mladima s problemima povezanim s kockanjem i samoprocijenjene kompetentnosti (Wilcoxonov test ranga)

	FREKVENCIJE ODGOVORA (%)				M	SD	MR	Z (p)	r
	1	2	3	4					
Važnost kompetencija	0.9	19.5	31.0	48.7	3.27	0.81			
Samoprocijenjena kompetentnost	29.2	44.9	22.5	3.4	2.00	0.81	35.29	-7.288***	.67

Legenda: 1 – uopće nije važno/uopće se ne smatram kompetentnim/kompetentnom; 4 – u potpunosti je važno/u potpunosti se smatram kompetentnim/kompetentnom; M – aritmetička sredina; MR – prosječni rang; Z-Z – vrijednost Wilcoxonova testa ranga; p – statistička značajnost (*p < .050; **p < .010; ***p < .001); r – veličina efekata

Iz prikazanih deskriptivnih podataka može se zaključiti da stručni suradnici navedene kompetencije procjenjuju prilično važnima (M = 3.27; SD = 0.81), a istovremeno sebe procjenjuju znatno manje kompetentnima za rad u ovom specifičnom području (M = 2.00; SD = 0.81; Z = -7.288; r = .67). Moguće obrazloženje ovako velike diskrepancije nalazi se u tome što je kockanje relativno nov fenomen rizičnog/ovisničkog ponašanja na našim prostorima o kojem se tek odnedavno (posljednjih nekoliko godina) počelo učiti u okviru nekih studijskih programa ili dodatnih edukacija cjeloživotnog učenja stručnjaka, a koje sudionici ovog istraživanja možda nisu imali prilike pohađati.

Stoga nas je zanimalo jesu li se stručni suradnici tijekom studija educirali (odnosno jesu li imali predavanja i/ili seminare) o kockanju općenito, kao i o temama kockanja mladih. Analizom odgovora dobiven je rezultat kako je ukupno 11.2 % sudionika tijekom svojeg studija slušalo o temama kockanja (mladih), a njih 88.8 % nije, neovisno o struci, odnosno fakultetu koji su pohađali. Ovakav podatak i ne iznenađuje uspoređi li se s prosječnom dobi sudionika istraživanja (M_{dob} = 41.66; SD_{dob} = 10.81), a kao što je i prethodno navedeno, ova tema tek je odnedavno uvrštena u kurikule pojedinih studijskih programa. Promatraju li se rezultati u odnosu na struku, najveći udio onih koji su tijekom studija slušali o temama kockanja (mladih) jesu socijalni pedagozi (njih 25 %), zatim pedagozi (11.5 %), a 6.9 % psihologa slušalo je o ovim temama tijekom svojega fakultetskog obrazovanja.

S obzirom na to da uzorak sudionika ovog istraživanja čine stručni suradnici u srednjim školama, posljednje istraživačko pitanje bilo je usmjereno prema njihovu znanju o postojanju univerzalnog preventivnog programa kockanja mladih koji je namijenjen upravo srednjoškolcima, a koji se i provodi u srednjim školama. Rezultati pokazuju da više od polovice stručnih suradnika (njih 52.7 %) ne zna da u Hrvatskoj postoji ovaj preventivni program. Uvidom u kvalitativni dio odgovora pokazalo se da od onih koji znaju, većina njih navodi program prevencije kockanja

mladih „Tko zapravo pobjeđuje?”. Podatak da otprilike polovica stručnih suradnika ne zna za postojanje preventivnog programa iznenađuje s obzirom na to da ga je prihvatila i podržala Agencija za odgoj i obrazovanje i da je do sada provedeno sedam ciklusa edukacija, odnosno da je oko 180 stručnih suradnika i nastavnika diljem Hrvatske educirano za njegovu implementaciju.

ZAKLJUČAK

Rezultatima ovog istraživanja dobili smo uvid u percepciju kockanja mladih iz perspektive stručnih suradnika u srednjim školama. Iako svjesni velike pristupačnosti igara na sreću adolescentima u Hrvatskoj te nedovoljno kvalitetno reguliranog tržišta igara na sreću, percepcija učestalosti kockanja, kao i problema povezanih s kockanjem, podcijenjena je u odnosu na rezultate do sada provedenih istraživanja u različitim hrvatskim gradovima i regijama (Glavak Tkalić i sur., 2017; Maglica, 2017; Ricijaš i sur., 2016; Ricijaš i Dodig Hundrić, 2019). Uz općenito veću usmjerenost prema eksternaliziranim problemima u ponašanju navedeno je moguće objasniti i rezultatima ovog istraživanja kako se većina stručnih suradnika ne procjenjuje dovoljno kompetentnima za rad s mladima u ovom području (74.1 %), što zapravo upućuje i na nedovoljne kompetencije detektiranja ove „skriveno ovisnosti“. Educirani stručnjaci ne samo da mogu pružiti kvalitetne intervencije (preventivne i/ili tretmanske) nego bi trebali imati i kompetencije za prepoznavanje prvih simptoma te razumijevanje fenomena, što su vrlo važni aspekti pravovremenog stručnog djelovanja. Istovremeno je ohrabrujuća činjenica da oko 80 % sudionika smatra kompetencije u ovom području vrlo važnima za svoj posao, očito svjesni činjenice da se radi o relativno novom fenomenološkom obliku rizičnog ponašanja o kojem se donedavno nije ni učilo u okviru sveučilišnih studija pedagogije, socijalne pedagogije, psihologije i slično.

Slične rezultate diskrepancije stvarnih i percipiranih problema kockanja u Hrvatskoj dobio je i Maglica (2017) istražujući roditeljsku percepciju kockanja mladih. Iako su roditelji kockanje adolescenata općenito percipirali kao relativno rizičnu aktivnost, također svjesni velike pristupačnosti igara na sreću adolescentima u Hrvatskoj, za vlastitu su djecu podcjenjivali i učestalost igranja i simptomatologiju njihova problematičnog kockanja uspoređujući rezultate sa samoiskazom adolescenata. Kanadsko istraživanje percepcije kockanja mladih u kojem su sudjelovali stručnjaci za mentalno zdravlje pokazuje iste trendove – kockanje mladih podcjenjuje se u prevalencijskom smislu, ali se smatra vrlo važnim područjem za dodatne edukacije i usavršavanje (Temcheff i sur., 2014).

Metodološki nedostatak ovog istraživanja jest činjenica da se radi o prigodnom uzorku te rezultate ne možemo generalizirati na cijelu populaciju stručnih suradnika u Hrvatskoj. No neovisno o tome, iznenađuje činjenica da više od 50 % njih nije upoznato s razvijenim preventivnim programom kockanja mladih za koji se edukacije u Hrvatskoj provode nekoliko godina upravo uz podršku Agencije

za odgoj i obrazovanje. S obzirom na to da rezultati govore u prilog edukacijskim potrebama u ovom području, u stručnom se smislu otvara i pitanje transparentnosti protoka informacija, ali i aktivnog sudjelovanja stručnih suradnika na različitim znanstvenim i stručnim skupovima gdje se prezentiraju edukacije o kockanju mladih za sustav odgoja i obrazovanja. U tom smislu, ovi rezultati mogu poslužiti i kao platforma za kvalitetniji protok informacija te osiguravanje potrebnih kompetencija stručnim suradnicima u srednjim školama o novijim fenomenološkim oblicima bihevioralnih ovisnosti.

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2008). Rane intervencije i ostale intervencije u zajednici kao podrška roditeljima pod rizicima. U M. Ajduković i T. Radočaj (ur.), *Pravo djeteta na život u obitelji* (str. 57–75). Ured UNICEF-a za Hrvatsku. <https://www.unicef.org/croatia/media/616/file/Pravo%20djeteta%20na%20%C5%BEivot%20u%20obitelji.pdf>
2. Andrie, E. K., Tzavara, C. K., Tzavela, E., Richardson, C., Greydanus, D., Tsolia, M. i Tsitsika, A. K. (2019). Gambling involvement and problem gambling correlates among European adolescents: results from the European Network for Addictive Behavior study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 54, 1429–1441. <https://doi.org/10.1007/s00127-019-01706-w>
3. Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije – prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Školska knjiga.
4. Bašić, J. (2012). Prevencija poremećaja u ponašanju u školi. U S. Vladović (ur.), *Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju* (str. 11–22). Pravobranitelj za djecu. <https://djete.hr/download/zastita-prava-i-interesa-djece-s-problemima-u-ponasanju/>
5. Bijedić, M., Kuralić-Čišić, L., Kovačević, R. i Vardo, E. (2015). Navike kockanja srednjoškolaca u dvije urbane sredine u Bosne i Hercegovini. *Socijalne teme*, 1(2), 43–65. <https://hrcak.srce.hr/177306>
6. Calado, F., Alexandre, J. i Griffiths, M. D. (2017). Prevalence of Adolescent Problem Gambling: A systematic Review of Recent Research. *Journal of Gambling Studies*, 33, 397–424. <https://doi.org/10.1007/s10899-016-9627-5>
7. Calado, F. i Griffiths, M. D. (2016). Problem gambling worldwide: An update and systematic review of empirical research. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(4), 592–613. <https://doi.org/10.1556/2006.5.2016.073>
8. Canale, N., Vieno, A., Griffiths, M. D., Rubaltelli, E. i Santinello, M. (2015). How do impulsivity traits influence problem gambling through gambling motives? The role of perceived gambling risk/benefits. *Psychology of Addictive Behaviors: journal of the Society of Psychologists in Addictive Behaviors*, 29(3), 813–823. <https://doi.org/10.1037/adb0000060>
9. Carneiro, E., Tavares, H., Sanches, M., Pinsky, I., Caetano, R., Zaleski, M. i Laranjeira, R. (2020). Gender Differences in Gambling Exposure and At-risk Gambling Behavior. *Journal of Gambling Studies*, 36(2), 445–457. <https://doi.org/10.1007/s10899-019-09884-7>
10. Castren, S., Grainger, M., Lahti, T., Alho, H. i Salonen, A. H. (2015). At-risk and problem gambling among adolescents: a convenience sample of first-year junior

- high school students in Finland. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 10(9), 1–10. <https://doi.org/10.1186/s13011-015-0003-8>
11. Delfabbro, P., King, D. L. i Derevensky, J. L. (2016). Adolescent Gambling and Problem Gambling: Prevalence, Current Issues, and Concerns. *Current Addiction Reports*, 3, 268–274. <https://doi.org/10.1007/s40429-016-0105-z>
 12. Dickson, L. i Derevensky, J. L. (2006). Equipping School Psychologists to Address Another Risky Behavior: The Case for Understanding Youth Problem Gambling. *Canadian Journal of School Psychology*, 21(1/2), 59–72. <https://doi.org/10.1177/0829573506298689>
 13. Dickson-Gillespie, L., Rugle, L., Rosenthal, R. i Fong, T. (2008). Preventing the Incidence and Harm of Gambling problems. *Journal of Primary Prevention*, 29, 37–55. <https://doi.org/10.1007/s10935-008-0126-z>
 14. Dodig, D. (2013a). Izazovi procjene i odrednice izraženosti psihosocijalnih posljedica kockanja adolescenata. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21(2), 1–14. <https://hrcak.srce.hr/114585>
 15. Dodig, D. (2013b). *Obilježja kockanja mladih i odrednice štetnih psihosocijalnih posljedica* (CROSBID ID: 654401) [Doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada]. CROSBID – Hrvatska znanstvena bibliografija. <https://www.bib.irb.hr/654401>
 16. Dodig, D. i Ricijaš, N. (2011a). Obilježja kockanja zagrebačkih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(1), 103–125. <https://hrcak.srce.hr/68698>
 17. Dodig, D. i Ricijaš, N. (2011b). Kockanje zagrebačkih adolescenata – uloga psihopatskih osobina, rizičnog i delinkventnog ponašanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19(2), 45–55. <https://hrcak.srce.hr/77210>
 18. Dodig, D., Ricijaš, N. i Rajić-Stojanović, A. (2014). Sportsko klađenje studenata u Zagrebu – doprinos uvjerenja o kockanju, motivacije i iskustva u igrama na sreću. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(2), 215–242. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i2.19>
 19. Floros, G. D. (2018). Gambling disorder in adolescents: prevalence, new developments, and treatment challenges. *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics*, 9, 43–51. <https://doi.org/10.2147/AHMT.S135423>
 20. Floros, G. D., Siomos, K., Fisoun, V. i Geroukalis, D. (2013). Adolescent online gambling: The impact of parental practices and correlates with online activities. *Journal of Gambling Studies*, 29, 131–150. <https://doi.org/10.1007/s10899-011-9291-8>
 21. Forrest, D. i McHale, I. G. (2012). Gambling and Problem Gambling Among Young Adolescents in Great Britain. *Journal of Gambling Studies*, 28, 607–622. <https://doi.org/10.1007/s10899-011-9277-6>
 22. George, S. i Bowden-Jones, H. (2014). *Gambling: the hidden addiction*. Faculty report FR/AP/01 – Future trends in addictions – discussion paper 1. Faculty of Addictions Psychiatry, Royal College of Psychiatrists. <https://www.yumpu.com/en/document/view/29483688/fr-ap-01-for-websiteapril2014>
 23. Giralt, S., Müller, K. W., Beutel, M. E., Dreier, M., Duvén, E. i Wölfling, K. (2018). Prevalence, risk factors and psychosocial adjustment of problematic gambling in adolescents: Results from two representative German samples. *Journal of Behavioral Addictions*, 7(2), 339–347. <https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.37>

24. Glavak Tkalić, R. i Miletić, G. M. (2012). *Igranje igara na sreću u općoj populaciji Republike Hrvatske: Istraživačko izvješće*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/elaborati/igranje_igara_na_srecu.pdf
25. Glavak Tkalić, R., Miletić, G. M. i Sučić, I. (2017). *Igranje igara na sreću u hrvatskom društvu* (ISBN: 978-953-7964-48-1; ISBN: 978-953-7916-07-7). Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Ured za suzbijanje zlouporabe droga Vlade Republike Hrvatske. https://www.pilar.hr/wp-content/uploads/2017/10/IGRANJE_IGARA_NA_SRECU_U_HRVATSKOM_DRUSTVU.pdf
26. Hardoon, K. K. i Derevensky, J. L. (2002). Child and Adolescent Gambling Behavior: Current Knowledge. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 7(2), 263–281. <https://doi.org/10.1177/1359104502007002012>
27. Hardoon, K. K., Gupta, R. i Derevensky, J. L. (2004). Psychosocial Variables Associated With Adolescent Gambling. *Psychology of Addictive Behaviors*, 18(2), 170–179. <https://doi.org/10.1037/0893-164X.18.2.170>
28. Huang, J. H. i Boyer, R. (2007). Epidemiology of youth gambling problems in Canada: A national prevalence study. *Canadian Journal of Psychiatry*, 52, 657–665. <https://doi.org/10.1177/070674370705201006>
29. Huić, A., Kranželić, V., Dodig Hundrić, D. i Ricijaš, N. (2017). Who really wins? Efficacy of a Croatian Youth Gambling Prevention Program. *Journal of gambling studies*, 33(3), 1011–1033. <https://doi.org/10.1007/s10899-017-9668-4>
30. Kranželić, V. (2018). Učinkovita prevencija kockanja mladih u školskom okruženju. U N. Ricijaš, V. Kranželić i D. Dodig Hundrić, (ur.), *Priručnik za provođenje programa prevencije kockanja mladih „Tko zapravo pobjeđuje?“* (str. 17–24). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
31. Kranželić, V. i Ferić Šlehan, M. (2008). Kvaliteta školskog okruženja u percepciji roditelja: temelj partnerstva škole-obitelji-zajednice. *Kriminologija i socijalna integracija*, 16(2), 29–45. <https://hrcak.srce.hr/99122>
32. Kristiansen, S. G. i Jensen, S. M. (2014). Prevalence and correlates of problematic gambling among Danish adolescents. *International Journal of Social Welfare*, 23, 89–99. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12021>
33. Ladouceur, R. (2004). Gambling: The Hidden Addiction. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 49(8), 501–503. <https://doi.org/10.1177/070674370404900801>
34. Livazović, G. i Bojčić, K. (2017). Povezanost sociodemografskih obilježja, rizičnih stilova ponašanja i sklonosti kockanju adolescenata. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 63, 137–150. <https://hrcak.srce.hr/193887>
35. Livazović, G. i Bojčić, K. (2019). Problem gambling in adolescents: what are the psychological, social and financial consequences? *BMC Psychiatry*, 19(308). <https://doi.org/10.1186/s12888-019-2293-2>
36. Maglica, T. (2017). *Obilježja roditeljstva i odnos roditelja prema kockanju kao prediktori kockanja muške djece* (DABAR ID: urn:nbn:hr:158:234646) [Doktorska disertacija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu]. Dabar – Digitalni akademski arhivi i repozitoriji. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:234646>

37. Magoon, M. E., Gupta, R. i Derevensky, J. (2005). Juvenile Delinquency and Adolescent Gambling: Implications for the Juvenile Justice System. *Criminal Justice and Behavior*, 32(6), 690–713. <https://doi.org/10.1177/0093854805279948>
38. Mandić, S., Ricijaš, N. i Dodig Hundrić, D. (2019, rujan 16–18). The effectiveness of the „Who really wins?“ youth gambling prevention program – results with regard to different type of high-school [sažetak prezentacije s konferencije]. U *Looking over the wall – 10th EUSPR Conference and Members' Meeting: Book of abstracts* (str. 84–85). Ghent, Belgija.
39. Miguez, M. C. i Becona, E. (2015). Do cigarette smoking and alcohol consumption associate with ayercannabis use and problem gambling among Spanish adolescents? El consumo de cigarrillos y alcohol se relaciona con el consumo de cannabis y el juego problema en adolescentes españoles? *Adicciones*, 27, 8–16. <https://doi.org/10.20882/adicciones.189>
40. Mikas, D., Šimić, K. i Rajič, I. (2019). Kockanje – Zabava ili opasna ovisnost? *Zbornik Odseka za pedagogiju*, 28, 111–135. <https://doi.org/10.19090/zop.2019.28.111-136>
41. Molinaro, S., Benedetti, E., Scalese, M., Bastiani, L., Fortunato, L., Cerrai, S., Chomynova, P., Elekes, Z., Feijao, F., Fotiou, A., Kokkevi, A., Kraus, L., Rupšiene, L., Monshouwer, K., Nociar, A., Strizek, J. i Urdih Lazar, T. (2018). Prevalence of youth gambling and potential influence of substance use and other risk factors throughout 33 European countries: first results from the 2015 ESPAD study. *Addiction*, 113(10), 1862–1872. <https://doi.org/10.1111/add.14275>
42. Molinaro, S., Canale, N., Vieno, A., Lenzi, M., Siciliano, V., Gori, M. i Santinello, M. (2014). Country and individual level determinants of probable problematic gambling in adolescence: A multi-level cross-national comparison. *Addiction*, 109, 2089–2097. <https://doi.org/10.1111/add.12719>
43. Mrazek, P. J. i Haggerty, R. J. (1994). *Reducing Risk for Mental Disorders: Frontiers for Preventive Intervention Research*. National Academy Press.
44. Olason, D.T., Kristjansdottir, E., Einarsdottir, H., Haraldsson, H., Bjarnason, G. i Derevensky, J.L. (2011). Internet Gambling and Problem Gambling Among 13 to 18 Year Old Adolescents in Iceland. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 9, 257–263. <https://doi.org/10.1007/s11469-010-9280-7>
45. Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima. *Narodne novine* 132/13.
46. Pravilnik o prostornim i tehničkim uvjetima za priređivanje igara na sreću u casinima, na automatima i uplatnim mjestima kladionica, *Narodne novine* 38/10, 130/10, 69/11, 15/12, 151/14, 36/20.
47. Puharić, Z., Kudumija Sljepčević, M., Badrov, T. i Petričević, N. (2016). Gambling among Teenagers in Bjelovar-Bilogora County (Croatia). *Alcoholism and Psychiatry Research*, 52, 5–16. <https://hrcak.srce.hr/160020>
48. Ricijaš, N. (2020). Mladi s problemima kockanja – koliko kockaju i kako vide industriju igara na sreću. *Klinička psihologija – Naklada Slap*, 13(1-2), 47–62. <https://doi.org/10.21465/2020-KP-1-2-0004>

49. Ricijaš, N. i Dodig Hundrić, D. (2019). *Izveštaj o rezultatima istraživanja kockanja i štetne uporabe interneta srednjoškolaca na području Zadarske županije*. Izveštaj projekta „Mentalno zdravlje za sve“ Zavoda za javno zdravstvo Zadarske županije.
50. Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Huić, A. i Kranželić, V. (2016). Kockanje mladih u Hrvatskoj – učestalost igranja i zastupljenost problematičnog kockanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24(2), 24–47. <https://doi.org/10.31299/ksi.24.2.2>
51. Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D. i Kranželić, V. (2015). Sportsko klađenje i druga rizična ponašanja hrvatskih srednjoškolaca. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 51(2), 41–56. <https://hrcak.srce.hr/150117>
52. Ricijaš, N., Kranželić, V. i Dodig Hundrić, D. (2016). *Tko zapravo pobjeđuje? – priručnik za provođenje programa prevencije kockanja mladih*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
53. Ricijaš, N., Maglica, T. i Dodig Hundrić, D. (2019). Regulativa igara na sreću u Hrvatskoj kao socijalni rizik. *Ljetopis socijalnog rada*, 26(3), 335–361. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v26i3.297>
54. Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Radić Bursać, S. i Rakić, A. (2019, svibanj 28–30). The Efficacy of the „Who Really Wins?“ Youth Gambling Prevention Program – Preliminary Results from the First National Implementation Study [sažetak prezentacije s konferencije]. *17th International Conference on Gambling & Risk Taking*. Las Vegas, SAD.
55. St-Pierre, R. i Derevensky, J. L. (2016). Youth Gambling Behavior: Novel Approaches to Prevention and Intervention. *Current Addiction Reports*, 3, 157–165. <https://doi.org/10.1007/s40429-016-0104-0>
56. Temcheff, C. E., Derevensky, J. L., St-Pierre, R. A., Gupta, R. i Martin, I. (2014). Beliefs and Attitudes of Mental Health Professionals with Respect to Gambling and Other High Risk Behaviors In Schools. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 12, 716–729. <https://doi.org/10.1007/s11469-014-9499-9>
57. Tremblay, J., Stinchfield, R., Wiebe, J. i Wynne, H. (2010). *Canadian Adolescent Gambling Inventory (CAGI) Phase III Final Report*. Submitted to the Canadian Centre on Substance Abuse and the Interprovincial Consortium on Gambling Research. <http://dx.doi.org/10.11575/PRISM/9867>
58. Venus, M., Brlas, S. i Šerepac, V. (2013). *Istraživanje o pušenju, alkoholu, kockanju, drogama i slobodnom vremenu među učenicima u Virovitičko-podravskoj županiji* (CROSBID: 976958). Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“ Virovitičko-podravske županije. <https://www.bib.irb.hr/976958>
59. Volberg, R. A., Gupta, R., Griffiths, M. D., Olason, D. T. i Delfabbro, P. (2010). An international perspective on youth gambling prevalence studies. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 22(1), 3–38. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20491416/>
60. Weidberg, S., González-Roz, A., Fernández-Hermida, J. R., Martínez-Loredo, V., Grande-Gosende, A., García-Pérez, Á. i Secades-Villa, R. (2018). Gender differences among adolescent gamblers. *Personality and Individual Differences*, 125, 38–43. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.12.031>
61. Welte, J.W., Barnes, G. M., Tidwell, M. C. O. i Hoffman, J. H. (2008). The prevalence of problem gambling among US adolescents and young adults: Results from a

- national survey. *Journal of Gambling Studies*, 24, 119–133. <https://doi.org/10.1007/s10899-007-9086-0>
62. Williams, R. J., Volberg, R. A. i Stevens, R. M. G. (2012). *The Population Prevalence of Problem Gambling: Methodological Influences, Standardized Rates, Jurisdictional Differences, and Worldwide Trends*. Report prepared for the Ontario Problem Gambling Research Centre and the Ontario Ministry of Health and Long Term Care. <https://opus.uleth.ca/handle/10133/3068>
63. Williams, R. J., Royston, J. i Hagen, B. F. (2005). Gambling and Problem Gambling within Forensic Population: A review of the literature. *Criminal Justice and Behavior*, 32(6), 665–689. <https://doi.org/10.1177/0093854805279947>
64. Williams, R. J., West, B. L. i Simpson, R. I. (2012). *Prevention of Problem Gambling: A Comprehensive Review of the Evidence, and Identified Best Practices*. Report prepared for the Ontario Problem Gambling Research Centre and the Ontario Ministry of Health and Long Term Care. <https://opus.uleth.ca/handle/10133/3121>
65. Zakon o igrama na sreću. *Narodne novine* 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14.
66. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. *Narodne novine* 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 05/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19.
67. Žižak, A. (2010). *Teorijske osnove intervencija – socijalnopedagoška perspektiva*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

